

המאמר עוסק בסוגיה של מטבעות הישבון (*overstruck*)¹ המיוחסות לינאי. המחבר עושה הבחנה בין מטבעות ינאי העיקריים מברונזה את חלקם הוא מגדיר "מלכותיים" וחלקם "כונהניים". את טביעת הישבון מאפיין שרושמות עם דגמי כהונה מוטבעות על מטבעות עם דגמים מלכותיים באופן שמאפשר לתארך את סדר הופעתם של המטבעות. המחבר מציע מספר פתרונות לתופעת טביעת הישבון ועל כך יפורט בהמשך.

תקופת מלכותו של אלכסנדר ינאי הייתה תקופת רבת תהפוכות. אלכסנדר היה שליט נמרץ, עסק בכיבושים רבים, רובם בהצלחה אך גם ספג מפלות. בימיו הייתה מלחמת אזרחים ביהודה. במהלך שלטונו יצר מגוון רב של דגמי מטבעות, חלקם הוטבעו בכמויות גדולות. המלך אלכסנדר שלט החל משנת 104. היה בנו הצעיר של יוחנן הורקנוס הראשון שהיה ראשון השליטים החשמונאים שטבע מטבעות. ירש את אחיו יהודה אריסטובולוס ונשא לאישה את אלמנתו של אחיו-שלומציון, שהייתה אחותו של שמעון בן שטח מנהיג הפרושים. ינאי נשא את התואר כהן גדול וגם מלך. קיימות מספר סוגיות שנויות במחלוקת המתייחסות לחלק ממטבעותיו ובמאמר זה המחבר יציע מספר פתרונות לחלק מהם.

המחבר פלח את רוב מטבעות אלכסנדר ינאי ל-2 סוגים עיקריים: מטבעות "מלכותיים" ומטבעות "כונהניים". את המטבעות המוגדרים כמטבעות "מלכותיים" שהם דו לשוניים ברובם, מאפיינים הכתובת בעברית עתיקה "יהונתן המלך" על פני המטבע עם דגם השושן. על צדה השני של המטבע מוצג סמל העוגן, עם הכתובת ביוונית "של המלך אנטיוכוס השביעי". סמל העוגן נטבע על ידי אביו, יוחנן הורקנוס הראשון על מטבע משותפת עם אנטיוכוס השביעי סידטס.

מטבע "מלכותית" של אלכסנדר ינאי

מטבע משותפת של יוחנן הורקנוס ה-I ואנטיוכוס השביעי

במקביל טבע אלכסנדר מטבעות בעריך חצי פרוטה בהם על פני המטבע מוצג כף תמר עם הכתובת מסביבה "יהונתן המלך" בעברית עתיקה ועל צדה השני של המטבע דגם השושן. דגם השושן מופיע על חלק ממטבעות "יהד" מהתקופה הפרסית. דגם השושן מופיע גם על מטבע שטבע אביו יוחנן הורקנוס הראשון עם אנטיוכוס השביעי. דגם דומה של חצי פרוטה טבע אביו על צדה השני כף תמר עם הכתובת "יוחנן כהן גדול וחבר היהודים". השושן שימש סמל ממלכתי ביהודה. מטבע "מלכותית" נוספת ומאוחרת שטבע אלכסנדר ינאי היא מטבע דו לשוני המציגה על פניה את דגם העוגן עם הכתובת ביוונית "המלך אלכסנדרוס" ועל גבה כוכב בן 8 קרניים בתוך נזר מלכותי והכתובת בעברית עתיקה בתוך הכוכב "יהונתן המלך". הכתובת מכילה 10 אותיות ובין הקרניים 8 מרווחים בהם ניתן לכלול 8 אותיות לפיכך מופיעים בכוכב 2 צמדי אותיות. הכתובות במטבעות הדו לשוניות בכתובת בעברית נועדה לאוכלוסייה היהודית והכתובת ביוונית נועדה לאוכלוסייה הנכרית באזורים שכבש אלכסנדר ינאי, בהם האוכלוסייה ההלניסטית הייתה דוברת וקוראת השפה היוונית.

¹ הישבון-טביעה נוספת מעל הטביעה המקורית.

מטבע כוכב בתוך נזר מלכותי עם הכתובת "יהונתן המלך"

מטבע על הטביעה המקורית של קרני שפע עליה הישבון וטביעת רושמה של כוכב

טביעה נוספת של מטבעות של אלכסנדר ינאי היא הקבוצה המוגדרת ע"י המחבר כמטבעות "כונהיות". אופייני למטבעות אלה שעל פני המטבעות כתובת בעברית עתיקה "יהונתן כהן גדול וחבר היהודים". על צדה האחר של המטבע מופיעים קרני שפע בתוכם רימון מסוגנן הניצב על מוט, סמל הכהן הגדול. על חלק מטיפוסי מטבעות החשמונאים בכלל, הנושאים דגם זה, שטבעו השליטים יוחנן הורקנוס הראשון ויהודה אריסטובולוס הראשון מוצג, בתחתית המוט עליו ניצב הרימון גולה. על מטבע המרד הגדול נגד הרומאים דומה הגולה החשמונאית לגולה המוצגת מתחת למטה עם 3 הרימונים שמסמל את מטה הכהן הגדול.

רימון מסוגנן על מוט בתחתיתו גולה.²

מטבע ינאי עם הכתובת "ינתן כהן גדול וחבר היהודים"

מטבע "כונהית" של אלכסנדר ינאי עם הכתובת "יהונתן כהן גדול וחבר היהודים"

על פי המקור של סטראבון נאמר: "אלכסנדר ינאי היה הראשון שהכריז על עצמו מלך במקום כוהן" (גיאוגרפיקה, פרק טז, 2 פסקה 40). האם ייתכן שלמטבעות עם טביעת הישבון³, יש קשר לציטוט זה?

טביעה נוספת המיוחסת לאלכסנדר ינאי היא הטביעה המשולבת המוצגת על מטבעות הישבון כאשר על פני המטבע טבוע דגם השושן, מסביבה הכתובת המלכותית בעברית עתיקה "יהונתן המלך" ועל גבה סמל העוגן עם הכתובת ביוונית "המלך אלכסנדרוס". מעל המטבע המקורית, טביעת הישבון המכילה טביעת הרושמה הכונהית של קרני שפע ובתוכם מוט עליו רימון ועל צידה השני טבועה הכתובת בעברית עתיקה "ינתן כהן גדול וחבר היהודים". השם "ינתן" מופיע על מטבעות אלכסנדר ינאי רק עם התואר "כהן גדול". במקרים מועטים מופיע על מטבע הישבון עוגן על פני המטבע עם כתובת ביוונית ועקבות טביעה

² ראה דוקטורט רוברט דויטש.
³ overstruck

קודמת של קרני שפע עם כתובת בעברית מעל עוגן/שושן. מצד שני של המטבע כוכב עם כתובת "יהונתן המלך" בין קרני הכוכב עם עקבות של טביעה קודמת. (Hendin, Shaschar 2008:90-91).

מטביעת ההישבון אנו למדים שהטביעה המקורית הכוללת שושן עם הכתובת בעברית "יהונתן המלך" ועוגן עם כתובת ביוונית "המלך אלכסנדרוס", קדמה לרושמה עם קרני שפע ורימון על מוט ביניהם וכתובת בעברית עתיקה "ינתן כהן גדול וחבר היהודים". לפיכך מטבעות אלה עם טביעת שושן ועוגן מלכותי למעשה נטבעו תחילה ובתהליך ההישבון נטבעו מטבעות הישבון עם הרושמה של קרני שפע וכתובת בעברית עתיקה. נמצאו מספר מועט של מטבעות המציגות כוכב בתוך נזר מלכותי עם כתובת בעברית "יהונתן המלך" ועוגן מלכותי עם כתובת ביוונית "המלך אלכסנדרוס", על המטבע מטיפוס קרני שפע וכתובת בעברית עתיקה. טביעת הישבון מעידה שמטבעות עם טביעת קרני שפע/כתובת בעברית עתיקה קדמו לטביעת מטבעות כוכב/עוגן.

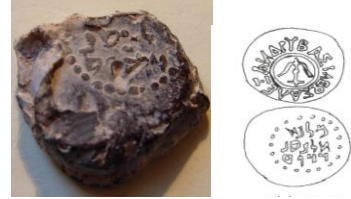
דוגמאות לטביעת הישבון

טביעת מטבעות כוכב/עוגן נעשתה במקביל לטביעת מטבעות קרני שפע/כתובת בעברית ותפוקת המטבעות עם טביעת כוכב בתוך נזר מלכותי עם הכתובת הנזכרת גברה לאין שיעור בהמשך ועל כך מעידים נתוני סקר שערך המחבר והמכיל נתונים על ממצא מטבעות אלכסנדר ינאי במכלול 10 חפירות ארכיאולוגיות שנערכו בארץ. המחבר מסיק מהממצאים שמלאי המטבעות עם דגם השושן והכתובת "יהונתן המלך" שבצדה השני דגם העוגן עם הכתובת "המלך אלכסנדרוס", שהיו במחזור נאספו ברובם לקראת תהליך ביצוע ההישבון. לאחר סיום תהליך זה לא המשיכו לטבוע מטבעות אלה ובמחזור נותרו יחסית ליתר מטבעות אלכסנדר ינאי מעט מטבעות מדגם זה. נתון זה מאומת על פי סקר ממצאי מטבעות ינאי מ-10 החפירות שיובא בהמשך.

טביעת הישבון ודוגמת המטבעות הטבעות במטבע הישבון

מטבעות "מלכותיות" נוספות של ינאי הם מטבעות דו לשוניות נוספים הפעם בארמית וביוונית. האחת מטבע מעופרת המציגה על פניה את סמל העוגן בתוך חישוק עגול והכתובת ביוונית "המלך אלכסנדרוס" סביב החישוק. מצידה השני של המטבע כתובת בארמית "מלכא אלכסנדרוס". בכתובת הדו-לשונית זו לא מופיעה שמו של אלכסנדר ינאי בעברית "יהונתן". המחבר טוען שהמטבע מעופרת נטבעה בתקופת מלחמת האזרחים ביהודה בשנים 89-95 לפנה"ס. השימוש בעופרת נבע עקב המחסור במתכת הנחושת שנועדה לצרכי הצבא. המטבע נועדה לשימוש האוכלוסייה היהודית דוברת ארמית.

מטבע עופרת על הכתובת בארמית "מלכא אלכסנדרוס". על צדה השני הכתובת ביוונית "המלך אלכסנדר"

טביעה נוספת של אלכסנדר ינאי היא מטבע דו לשוניות בארמית וביוונית על פניה כתובת ביוונית הכוללת עוגן בתוך חישוק עם הכתובת המלכותית "אלכסנדר המלך שנת 25". על צדה השני של המטבע מוצג הכוכב המלכותי. סביב הכוכב מופיעה הכתובת בארמית "מלכא אלכסנדרוס שנת 25", היינו שנת 79/8 למלכותו של ינאי. שנת 25 היא חצי יובל ולא ברור במחקר משמעות מונח זה. מטבע זו אינה נושאת את השם "יהונתן".

מטבע ברונזה עם הכתובת בארמית "מלכא אלכסנדרוס שנת 25" וכתובת ביוונית "המלך אלכסנדר"

סדר טביעת מטבעות אלכסנדר ינאי:

הצד השני של המטבע

נושא תיארוך מטבעותיו של אלכסנדר ינאי נסקר בעבר במאמר אחר על הנושא (Shachar 2004): המחבר יעלה להלן את הטענות שהובאו במאמר הקודם כנגד טענות חדשים על הנושא.

מטבעות ינאי חולקו בעבר ל 7- קבוצות של טיפוסים:

טיפוס מס' 1-1 קרני שפע/כתובת בעברית. הטיעון היה שמטבע זה נטבעה תחילה. מאחר וטביעת מטבעות הורקנוס ה-1 ואריסטובולוס ה-1 מטיפוס קרני שפע/כתובת בעברית, היו מקובלות במחזור ואת התואר כהן גדול ינאי אימץ לפני התואר מלך, לכן טביעת קרני שפע/כתובת בעברית עם כהן גדול נטבעו תחילה. מנגד המחבר טוען שזו השערה ומה שלא נלקח בחשבון היה מצב ההתרחשויות כפי המקור על פי יוספוס. ינאי בתחילת שלטונו שם דגש על כיבושי ערים הלניסטיות וסיפוח אוכלוסייתם. לאוכלוסייה ההלניסטית לתואר כהן גדול לא היה משמעות, לעומת התואר מלך-באסילאוס ההלניסטי, שליט יחיד במדינתו, שהיה מקובל עליהם, לפיכך אלכסנדר ינאי הכריז על עצמו מלך, כצעד מכריע לחיזוק שלטונו המוחלט וכדי שיכירו בו כשליט על השטחים שכבש, חידוש קונסטיטוציוני המדגיש את מלכותו (Rappaport 1967:103), בכך התאים את טביעת המטבעות למצב החדש וטבע מטבעות מטיפוס חדש וייחודי דו לשוני- ביוונית עבור האוכלוסייה שכבש ובעברית עבור האוכלוסייה של יהודה. כתמיכה לטענה זו מביא המחבר את הציטוט של סטרו (Strabo XVI,2,40) "אלכסנדר ינאי היה הראשון שהכריז על עצמו מלך במקום כהן", לדברי סטראבו מסייעת גם עדות המטבעות, התואמת את הצעת המחבר בהמשך לתיארוך המטבעות מטיפוס "מלכותי" לפני מטבע מטיפוס 1. יש לציין שהמקור של סטרו, הסטוריון מימי אוגוסטוס, קדם ליוספוס⁴. לראייה לא נמצאו מטבעות הישבות עם טביעה של שושן/עוגן על מטבעות קרני שפע/כתובת בעברית דבר המעיד שטביעת שושן/עוגן קודמת.

טיפוס 2 - כף תמר עם כתובת בעברית/שושן. הטיעון שהועלה היה שהמטבע הוא מאותו אב טיפוס שטבע הורקנוס הראשון. לטענת המחבר המטבע אכן מאותו אב טיפוס למעט הכתובת, אלכסנדר ינאי טבע

⁴ יוספוס התייחס בכתביו לראשית המלוכה החשמונאית אותה ייחס לאריסטובולוס ה-I. לעומתו סטראבו טוען שינאי תחילה התמקד במלוכה.

עליו את הכתובת "יהונתן המלך" ולא את הכתובת להלכה שיכול היה לטבוע ולא טבע "יהונתן כהן גדול וחבר היהודים". הדבר מעיד שהשתמש בדגם זה למטרת מטבע "מלכותי". טביעת קרני שפע/ כתובת בעברית (נדירה) על מטבע זו מעידה שהטביעה "המלכותית" קדמה ל"כהנית".

טיפוס מס' 3- שושן וכתובת בעברית/עוגן וכתובת ביוונית. הועלה טיעון שהשושן ממשיכה את הסמל שמופיע במטבע בטיפוס מספר 2 והיא באה לראשונה להביא את תוארו ביוונית. משורר טוען שלדגם העוגן נודעת משמעות נוספת בזכות העובדה שעם מפעלי הכבוש הגדולים שהחלו עם עלייתו לשלטון, נמנו כבושי ערי החוף. דגם העוגן משמעות כפולה, משמעות הלניסטית מקורית ומשמעות פוליטית הקשורה לכיבושיו הצבאיים של ינאי. (Meshorer 1997:40). המחבר טוען שהמטבע הזו היא הראשונה שנטבעה כמטבע דו לשוני בנוסף למטבע מספר 2 ובאה להכריז על אלכסנדר ינאי כמלך ביוונית כלפי האוכלוסייה ההלניסטית שסופחה למדינתו וכלפי האוכלוסייה היהודית של מדינת יהודה שירש אותה. על קדמותה של טיפוס 3 מעידים 1). מטבעות הישבון בהן טביעות טיפוס מס' 1 הוטבעו על טיפוס מס' 3. על פי סקר של 10 חפירות ארכיאולוגיות ממצא של טיפוס זה נמוך עובדה המעידה שרוב מלאי המטבעות נאסף מהמחזור למטרת טביעת הישבון, לפיכך מעט מטבעות נותרו במחזור והטביעה הנ"ל לא חודשה לאחר תהליך ההישבון. 2). טביעת הישבון כפולה עם טיפוס עוגן עם כתובת ביוונית מעל עקבות טביעה קודמת של קרני שפע/כתובת כטביעת הישבון על שושן/עוגן (Hendin,Shaschar 2008:90). 3). טביעת מטבע הישבון כפולה נוספת שבידי המחבר בה מופיעים קרני שפע על שושן ומעל טביעה זו מופיעה טביעה נוספת עם השם "ינתן".

טיפוס מספר 4-כוכב/עוגן. הטיעון שהועלה היה שסמל חדש שונה מהטביעה החשמונאית המסורתית. המטבע נכנס למחזור ככל הנראה בשנת ה-80 המחבר טוען שמטבעות "מלכותיות" אלה, הוטבעו במקביל לטביעת מטבעות קרני שפע// כתובת בעברית. מסקירת ממצא מטבעות מ-10 חפירות ארכיאולוגיות עולה שממצא מטבעות אלה מגיע לכ-85% מכלל ממצא מטבעות אלכסנדר ינאי מחפירות אלה. על פי מטבע הישבון מטיפוס 4 על מטבע מטיפוס 1 שבידי המחבר⁵, עולה שרושמת הכוכב מופיעה מעל הטביעה הראשונה של טיפוס קרני שפע. לטיעון שהועלה היה שטיפוס 4 נכנס למחזור בשנת ה-80. המחבר טוען שהמטבע היה במחזור במועד מוקדם יותר לערך בשנות ה-90 נטבע בכמויות ניכרות במקביל למטבעות קרני שפע/כתובת בעברית. בהתייחס לגלוי 1729 מטבעות מטיפוס 4 בים המלח יחד עם 6 מטבעות מטיפוס 1 הועלה הטיעון שהדבר מעיד שתאריך בו הוטמן המטמן היה כאשר מטבעות מטיפוס 1 עדיין היו במחזור לפני שהחלו להעלם המחבר תומך בטיעון זה ומוסיף שהמטבעות מטיפוס 4 נטבעו בכמות ניכרת במקביל למטבעות מטיפוס 1. בהשוואה על פי ממצאי 10 חפירות ארכיאולוגיות, היחס ביניהם תמיד לטובת מטבע טיפוס 4.

טביעת מטבעות הישבון, טביעת רושמות של מטבעות מטיפוס 1 על טיפוס 3-. הועלה טיעון שבגלל טיעונים רבים והיעדרות הוכחות משכנעות, המטבעות מיוחסות לאלכסנדר ינאי. המחבר בהן 80 מטבעות הישבון וטוען שמטבעות אלה של ינאי מספקות מידע רב לגבי אילו טיפוסים קדמו לאחרים. ראשית כל הם מפריכים את הטיעון שמטבעות מטיפוס 1 נטבעו תחילה ולפני מטבעות מטיפוס 3 זאת בהתחשב שבמאמר קודם בנושא המתייחס למטבע הישבון הנושאת את השם ינתן, שעד לכתובת המאמר לא פורסמה במחקר, הוכח שהיא שייכת לטביעות של אלכסנדר ינאי (Hendin,Shaschar 2008)⁶. טביעת הישבון של הרושמה של טיפוס 1 על 3 מעידה שטיפוס 3 נטבעה לפני כן ובתקופת ינאי. אילו הייתה מתגלה עדות של מטבע מטיפוס 3 הייתה מוטבעת על הטביעה המקורית של טיפוס 1, זו יכולה הייתה להיות עדות משכנעת שטיפוס 1 קדם, אולם בפועל אין עדות כזו.

כמו כן המחבר בדק מטבע הישבון בו טיפוס 4 טבוע על טיפוס 1. הדבר מעיד שטיפוס 1 קדם לטיפוס 4. גם נתוני 10 חפירות שהמחבר יפרסם בהמשך מעידים על הנתונים שנסקרו לעיל לפני ואחרי תהליך ההישבון. התגלו 2 בולות מתקופת ינאי. האחת עם הכתובת "ינתן כהן גדול" ובשנייה "יהונתן המלך" (Avigad 1975). על פי מטבעות הישבון של ינאי, הכתובת "ינתן" מופיעה מעל המטבע מטיפוס

⁵ על פני המטבע טבוע עוגן.

⁶ קיימים דוגמאות של מטבעות הישבון בהם טביעת השם "ינתן" נעשתה על טביעת מטבע הישבון קודמת, בכלל זה המטבע שפורסם במאמר הגידון (Hendin,Shaschar 2008) ומטבע נוספת שהמחבר יציג בהמשך.

3, עם הכתובת "יהונתן המלך". המחבר טוען שבהסתמך על הקדום והמאוחר בניתוח ההישבון, עולה שהבולה עם הכתובת "יהונתן" קודמת לכתובת "ינתן".

המחבר מקבל את הטיעונים המתייחסים לטיפוסים: 5 (עוגן ותאריך שנת 25 הכתובת ביוונית/ כוכב וכתובת בארמית). 6 (מטבע עופרת עוגן וכתובת ביוונית/ כתובת בארמית). 7 (חיקוי טיפוס 5) ומדרג את טיפוסים מטבעות ינאי ל 6 שלבים כפי שמפורט להלן:

1. שלב 1. מטבע דו לשוניות שושן/ עוגן. חצי פרוטה שושן/כף תמר.
2. שלב 2. טביעת הישבון- "מטבע על מטבע".
3. שלב 3. קרני שפע / כתובת בעברית והפסקת הנפקתם של מטבעות שושן עם הכתובת "יהונתן המלך" ועם עוגן וכתובת "המלך אלכסנדרוס".
4. שלב 4. טביעת מטבע דו לשוניות כוכב/עוגן במקביל לטביעת קרני שפע/כתובת בעברית שלב 5. מטבעות דו לשוניות, ארמיות/יוונית:
- מטבע עופרת בארמית/יוונית עם כתובת המלך אלכסנדרוס /עוגן. מטבע העופרת הוטבעה תוך מלחמת האזרחים 89-95, ככל הנראה עקב המחסור בנחושת ששימש ליצור כלי מלחמה. מטבע שנת 25 למלכות המלך שהוטבעה בשנים 78/79.
6. שלב 6. פרוטה קטנה עוגן/כוכב בן 5/6/8 קרניים.

1

3

4

5

6

הטיעון לסדר טביעת מטבעות ינאי:

(א). הטביעה החלה עם המטבע שושן/עוגן במקביל לטביעת מטבע חצי פרוטה מהטיפוס שושן/כף תמר.
 (ב). כל טביעות הישבון, קרני שפע/כתובת-כלומר ה"כהניות" טבועה על מטבעות שושן/עוגן
 ה"מלכותיות". כלומר המטבעות ה"מלכותיות" של שושן/עוגן/ קדמו למטבעות ה"כוהניות" קרני
 שפע / כתובת בעברית על פי סדר המטבעות.

לפי מדגם שנעשה על ידי המחבר נבדקו כ-80 מטבעות, על פי נתוני המדגם טביעה אחת של כוכב
 /עוגן טבועה על קרני שפע/כתובת בעברית. כלומר המטבע מטיפוס קרני שפע/כתובת בעברית קדמה
 לטביעת הרושמות מהטיפוס כוכב /עוגן. המסקנות המשתמעות מהנתונים הם שסדר המטבעות של
 ינאי לפני טביעת הישבון של קרני שפע/כתובת היו: (1). שושן/עוגן, אז הטביעה הייתה בעיצומה. (2).
 החלה טביעת מטבע שושן/ כף תמר. (3). טביעת שושן/עוגן פסקה עם תהליך ההישבון ונתונים
 מחפירות בירושלים מעידים על כך.⁷

(ג). ממצא המטבעות הישבון מטיפוס קרני שפע/כתובת עברית בודדות, עליהם הטביעה של כוכב
 /עוגן מעידה שלאחר השלמת תהליך טביעת מטבעות ההישבון, בשלב הבא החלו לטבוע מטבעות
 קרן שפע/ כתובת בעברית ובהמשך במקביל טבעו מטבעות כוכב/עוגן. אלה נטבעות בכמויות נכרות
 במשך קרוב לעשרים שנים. הממצא מתוך 10 חפירות מעיד על כך.

ממצאי מטבעות אלכסנדר ינאי מ-10 חפירות ארכיאולוגיות והרכב מטבעות "מלכותיים" "כהניים" ומטבעות הישבון בהן

Overstrike coins	Star within circle/anchor	Anchor within circle/lily	Double cornucopiae	A total of Jannaeus	site	excavation
111	1121	7	641		Gamla	1
3	12		6		Meiron	2
	55		7		Yodefat	3
	4		5		Horvat Mazad	4
1	3	1			Samaria-Sebaste	5
	14	1	4		Pella	6
1	3		4		Bethsaida	7
	0				Gibeon	8
	2718		6		Kh Mazin	9
4	981	6	63		Jerusalem 1967 ⁸	10
120	4911	15	736			Total

⁷ **A Comparative Study of Numismatic Evidence from Excavations in Jerusalem** Haim Gitler (LA

[1996] 46. לא התגלו מטבעות שושן/עוגן בחפירות בירושלים.

^{8 8} A survey of coin in Jerusalem/ D. T. Ariel

היחס בין סה"כ מטבעות: קרני שפע/כתובת. שושן/עוגן. כוכב/עוגן והישבון, שהתגלו ב-10 חפירות.

סה"כ	קרני שפע/כתובת בעברית	שושן / עוגן	כוכב / עוגן	טביעת הישבון(קרני שפע/כתובת על שושן/עוגן)
5782	736	15	4911	120
באחוזים	12.72	0.26	84.92	2.1

מבדיקת נתוני הממצא המכיל 5782 מטבעות, עולה שהממצא הסופי מעיד על כך שרוב המטבעות מטיפוס שושן/ עוגן שהיו במחזור, שימשו לטביעת הישבון. עם סיום תהליך ההישבון פסקה טביעתם ונותרו מעט מטבעות במחזור והממצא בחפירות מעיד על כך. הכמות היחסית של סדרת מטבע זו בחפירות היא נמוכה מאד יחסית לעומת ממצא מטבעות הישבון שהם למעשה מטבע שושן/ עוגן, עליה הטביעה הנוספת מתוך כלל הממצא ב-10 החפירות. בחפירות גמלא התגלו 111 מטבעות עם טביעת הישבון של אלכסנדר ינאי, כמות שהיא משמעותית, על אף שמהווה כ- 3.5% מכלל ממצא מטבעותיו באתר. לפי יוספוס (קדמוניות: 13, 394) ניתן לשער שינאי כבש את גמלא תקופה קצרה לפני מותו בשנת 76 לפנה"ס. גמלא המשיכה להתקיים זמן רב לאחר מות ינאי ומטבעות החשמונאים המשיכו להיות במחזור עד המרד הגדול. לפיכך ניתן להניח שמטבעות הישבון של אלכסנדר ינאי המשיכו להיות במחזור תקופה ממושכת לאחר טביעתן כמטבעות הישבון.

מטבעות מטיפוס קרני שפע נטבעו לאחר סיום תהליך ההישבון וזמן קצר לאחר מכן החלה במקביל לטביעת קרני שפע/כתובת בעברית, טביעת מטבעות כוכב עוגן. על פי בדיקת המחבר מטבעות כוכב/עוגן מהוות כ-85% מכלל המטבעות הנסקרות בנתונים דלעיל.

בשנת 95 לפנה"ס פרצה ביהודה מלחמת אזרחים. מלחמה זו נמשכה 6 שנים עד שנת 89. על פי יוספוס במלחמה זו נהרגו כ- 50 אלף תושבים ביהודה. "וכשנטפל אליו העם למראה הפורענות, נלחם בהם המלך והרג בתוך שש שנים לא פחות מחמש ריבואות יהודים. וכשבקש שיחדלו משנאתם אליו הרבו לשנאו יותר על מה שאירע". ינאי הסתכסך עם הפרושים. אלה דרשו שהמלך יפעל בשיתוף פעולה עם הסנהדרין, בראשו עמד גיסו של המלך, שמעון בן שטח. נציגי העם טענו שהמלך מתנהג כמלך הלניסטי, באופן הנוגד את תפקידו השני החשוב – כהן גדול. ינאי נעזר כנגד מתנגדיו היהודים בשכירי חרב נכרים רבים שגרמו להרג רב.

קבוצות של יהודים, קראו לדמטריוס ה-3 להתערב ביהודה. בשנת 89 פלש המלך דמטריוס השלישי מסוריה. תחילה הופיע דמטריוס בשומרון וגבר על צבא ינאי. בהמשך פנה דמטריוס לארץ יהודה. פלישת דמטריוס הביאה למו"מ בין היריבים ביהודה ולאחריו לאחר השגת פשרה בין ינאי לבין הפרושים למתן סמכויות לסנהדרין לאחוד העם. כל העם על פלגיו התאחד אחר המלך אלכסנדר ינאי ובכך הביאו לסילוקו של דמטריוס מיהודה. ייתכן ותוצאות הפשרה שהושגה בין אלכסנדר ינאי, הפרושים והסנהדרין ניכרים בסממנים שנזכרו ומופיעים על מטבעות עם טביעת הישבון בהם סממני כהונה ו"חבר היהודים" (סנהדרין) על או בצדי סממני המלכות.

על מלחמת האזרחים ביהודה כותב יוספוס: "ובני עמו של אלכסנדרוס עוררו מהומה נגדו שכן התקוממה האומה עליו בשעה שנעשה חג וכשעמד על יד המזבח להקריב וזרקו בו אתרוגים... ונוסף על כך עלבו בו... ונתכעס והרג מהם כששת אלפים איש..." (קדמוניות: 13, 3-372).

"... הוא גם קיים חיל שכירים קיליקיים... הכניע את הערבים של מואב וגלעד להיות מביאי מס עובד" "אולם כשאסר קרב עם עובדת מלך הערבים ונפל ביד מארב ונהדף לתוך תעלה עמוקה ליד גדרה ובקושי ניצל ונמלט לירושלים".
וכשנטפל אליו העם למראה הפורענות, נלחם בהם המלך והרג בתוך שש שנים לא פחות מחמש ריבואות יהודים. וכשבקש שיחדלו משנאתם אליו הרבו לשנאו יותר על מה שאירע... ושלחו אל דמטריוס אקאירוס (השלישי) ובקשו עזרה ממנו. ודמטריוס בא עם צבאו ולקח אתו את אלה שקראו לו וחסה ליד העיר שכם" (יוספוס (קדמוניות: 13, 376).

הסיבות לטביעת הישבון על הטביעה המקורית

יש להניח שהתופעה של טביעת הישבון קשורה לסכסוך בין המלך אלכסנדר ינאי לבין הפרושים. הפרושים דרשו מינאי להפסיק לנהוג כמלך הלניסטי הנוגדת את תפקידו ככהן גדול. מטבעותיו ה"מלכותיות" העידה על מנהגיו. הן מעידות שהתעלם מ"חבר היהודים", הסנהדרין שאביו הורקנוס הראשון ואחיו יהודה אריסטובולוס הראשון הזכירו בכתובת "כהן גדול וחבר היהודים" בעברית עתיקה שטבעו על מטבעותיהם בתחילת שלטונם. לעומת זאת אלכסנדר ינאי התעלם מהגוף הנקרא "חבר היהודים" ולא הציג את הגוף הזה על מטבעותיו ה"מלכותיים" הראשונים. בעקבות פלישתו של דמטריוס השלישי ליהודה חל מהפך בגישתו של אלכסנדר ינאי. השינוי שחל אצל ינאי הביא לצעדי פיוס עם הפרושים ונציגי העם על מנת לסיים את מלחמת האזרחים ביהודה. בנסיבות המצב אלכסנדר ינאי החליט החלטה אסטרטגית לאחד את העם ולטבוע על מטבעותיו ה"מלכותיות", שהיו במחזור, סמלים "כהניים": כאשר על צד אחד של המטבע נטבעה כתובת בעברית, הכוללת את התואר "כהן גדול" ו"חבר היהודים" על צדה האחר סמל קרני השפע בתוכם מטה ועליו רימון כסמל של כהן גדול שהוא תוארו השני. מספר חוקרים (Hendin & Shachar 2008:89) טוענים שמאמצי פיוס אלה לא הצליחו. לאחר סיום תהליך ההישבון ינאי החל לטבוע מטבעות קרני שפע/כתובת בעברית הכוללת את התואר "כהן גדול" ו"חבר היהודים"

שינוי נוסף המבוסס על פי ציטוט של יוספוס חל בשלהי שלטונו, כאשר אלכסנדר ינאי יעץ לשלומציון אשתו להעביר סמכויות לפרושים, "להעניק מידת מה שלטון לפרושים" (קדמוניות: 13, 401).

קינדלר (Kindler 1991:16) מעריך שכמות גדולה של מטבעות מטיפוס שושן/עוגן נותרו במטבעה עם מותו של אלכסנדר ינאי. באמצעות מלאי זה נטבעו מטבעות הישבון על ידי שליט מירשי ינאי.

לדעת המחבר צעדי פשרה אלה של אלכסנדר ינאי מהווים עילה מתאימה לטביעת מטבעות הישבון ונועדו לרצות את הפרושים ולהעיד על רצון המלך לשפר את מעמד הכהונה הגדולה. יש להניח כי מטבעות הישבון, היו הילך חוקי הן במהלך שלטונו של אלכסנדר ינאי ואף בתקופה שלאחר מכן. נשאלת השאלה על פי מטבעות הישבון אלה האם טביעה "כהנית" זו המופיעה מעל הטביעה הראשונית באה במקום או בנוסף לטביעה ה"מלכותית" הקודמת. כלומר האם ניסו למחוק, לטשטש ולבטל הטביעה הקודמת? מספר חוקרים טוענים שאלכסנדר ינאי ויתר על הכתובת בעברית והתואר המלכותי על מטבעות שושן/עוגן על מנת לקדם הסטטוס של כהן גדול (Hendin & Shachar 2008:89).

על 2 צדי המטבע מופיעים 2 טביעות הישבון. על הצד האחד מופיע כתובת עם זר על העוגן. מעל טביעה זו טביעה נוספת של קרני שפע מעל הכתובת בעברית. על הצד השני של המטבע המקורית מופיעים קרני שפע על השושן. מעל טביעה זו מופיעה טביעה נוספת מעל קרני השפע עם השם, "ינתן". טביעת הישבון כפולה זו מעידה על שלב של טביעת הישבון נוספת שקדמה להטבעת השם "ינתן" בטביעת הישבון. קרני שפע על השושן מעידים שטביעת השושן קדמה לקרני השפע.

מבדיקת הטביעה על רוב מטבעות ההישבון ניתן להניח שהטביעה ה"כונהנית" שנעשה מעל הטביעה המלכותית לא נועדה לטשטש או למחוק את הטביעה הקודמת אלא לשלב באופן שתוצג על המטבעות טביעה נוספת כך שעל המטבעות ניתן לראות הן הטביעה ה"מלכותית" והן טביעה "כונהנית" ו"חבר היהודים". אילו רצה ינאי בטביעות ההישבון לבטל או למחוק הטביעה הקודמת יכול היה למשל לפעול במתכונת הטכנית שפעל בר כוכבא על מטבעותיו מברונזה באמצעות הנחייה לשייף בפצירה את פני המטבע או לחילופין להשתמש בפטיש בכדי למחוק הטביעה הקודמת. העובדה שאלכסנדר ינאי לא עשה כן כפי שהעובדה נראית בבירור על רבים ממטבעות ההישבון שטבע, מעידה על כוונותיו. על פי מה שניתן להבחין על חלק גדול מהמטבעות ניתן להניח שתופעת טביעת ההישבון באה לשלב את 2 הטביעות יחד לפי מספר דוגמאות של מטבעות המופיעות מטה.

דוגמאות ממטבעות הישבון בהן נראית בבירור הטביעה הקודמת בצד טביעת הישבון

המחבר סקר 29 מטבעות הישבון כדי לבדוק השימוש את משקלם של מטבעות הישבון. תוצאות בדיקת מדגם:

10 *	מ- 1 עד 1.99 גרם	34%
19 *	מעל 2 גרם	66%

בדיקה נוספת נועדה לבחון האם הייתה מגמה בתהליך ההישבון להטביע טביעת קרני שפע עם רימון והכתובת בעברית עתיקה על צד ספציפי של המטבעות הקודמות. מתוצאות הסקר עולה 15 * קרני שפע על שושן/ כתובת בעברית על עוגן

המסקנה מהמדגם שהטביעה על 2 צדי מטבעות ההישבון הייתה אקראית.

המחבר טוען לגבי טביעת הישבון שיש לעשות הבחנה בין טביעה של אותו שליט ובין טביעות מאוחרות. לטביעה של אותו שליט יש סמליות אישית כאשר השליט יעשה פעולה אשר תבטל את הטביעה הקודמת או תוסיף באמצעות טביעת הישבון טביעה נוספת כאשר שם או שמות השליט מופיעים על 2 הטביעות. לעומת זאת בטביעות הישבון מאוחרות על מטבעות של שליטים קודמים שהיו במחזור כמו טביעות לגיון על טביעות מקוריות בברונזה של קיסרים קודמים סביר שלא תהא השפעה של שפסק לכהן.

המקור של יוספוס מזכיר את שמו של השליט אלכסנדר (ינאי) אך אינו מזכיר את שמו העברי של אלכסנדר. החוקרים מסיקים את שמו העברי ממטבעותיו ה"מלכותיות" עם שושן או כוכב הנושאים את הכתובת "יהונתן המלך". בעברית ו"אלכסנדר המלך" ביוונית. מאחר שלפי יוספוס, היו 4 מלכים חשמונאים ויוספוס נותן לנו מידע על השמות בעברית וביוונית של מלך אחד "יהודה הקרוי אריסטובולוס". מאחר ורק מלך אחד קרוי בשם אלכסנדר, לכן המטבעות עם הכתובת "יהונתן המלך", בעברית עתיקה ו"אלכסנדר המלך" ביוונית על צדמ האחר מיוחסים לאלכסנדר ינאי.

אלכסנדר ינאי היה מלך רב שמות. לפי המחקר כיום: על מטבעות ינאי מופיעים 3 שמות שונים בעברית, במקביל לשם אלכסנדר. יהונתן- השם הנפוץ. ינתן- מופיע על טביעת הישבון וגם על חלק קטן ממטבעותיו ללא טביעת הישבון, רק עם התואר כהן גדול. ניתן לקרוא את השם "ינתן" בחולם או בחיריק. השם השלישי יונתן- מטבעות עם השם יונתן מופיעים רק על טיפוס על כתובת/קרני שפע. במחקר אין התייחסות למטבעות אלה. הכתובת תמיד מופיעה רק עם התואר כהן גדול. רוב החוקרים עושים הכללה לאלכסנדר ינאי גם לשמות "ינתן" ו"יונתן".

מסקנות:

המחבר סקר במאמר מספר סוגיות חלקם שנויות במחלוקת בהיבט שונה בהם של מטבעות שהוגדרו כ"מלכותיות" ו"כהניות" והשילוב ביניהם. המחבר ייחס את ראשית הטביעה למטבעות "מלכותיות" מטיפוס שושן והכתובת עליהן בעברית עתיקה "יהונתן המלך" ומצד השני עוגן והכתובת ביוונית "המלך אלכסנדר". על פי יוספוס אנו מודעים לעובדה שאלכסנדר ינאי יזם מסעות כיבושים מראשית מלכותו וטבע מטבעות דו לשוניות זו שנועדה מחד לאוכלוסיה העברית ומאידך לאוכלוסייה נכרית ההלניסטית ששפתה הייתה יוונית, ששכנה באזורים החדשים שאלכסנדר ינאי כבש. באמצעות מטבעותיו בנסיבות המתוארות אצל יוספוס אלכסנדר ינאי למעשה הכריז על תוארו וסמכותו כמלך ופרסם זאת לאוכלוסייה החדשה באמצעות מטבעותיו.

העובדה שאלכסנדר היה כהן גדול של היהודים, לא היה לכך כל משמעות כלפי האזרחים ההלניסטים החדשים בממלכתו לכן בשלב ראשון של שלטונו לא מצא לנחוץ לטבוע את סדרת המטבעות ה"כהניות" עם קרני שפע ביניהם מוט בראשו רימון מסוגן סמל הכהן הגדול ומצדה השני כתובת בעברית עתיקה "יהונתן כהן גדול וחבר היהודים", זאת על אף שאביו יוחנן הורקנוס הראשון ואחיו יהודה אריסטובולוס הראשון טבעו טיפוס מטבעות אלה. בכך הנסיבות האלה למעשה מאמתות את העדות במקור של סטראבון: "אלכסנדר ינאי היה הראשון שהכריז על עצמו מלך במקום כוהן". (גיאוגרפיקה, פרק טז, 2 פסקה 40). עובדה זו שמעיד עליה סטראבון, מתבטאת לא רק בפעילותו במסגרת תפקידיו אלא גם על פי מטבעותיו, נתון שבין היתר מוכח ע"י מטבעותיו מטיפוס שושן/ עוגן שהיו במחזור לפני תהליך ההישבון ועליהם טבעו לאחר מכן את ההישבון. ההתייחסות אמורה גם כלפי מטבעותיו מטיפוס כוכב בתוך נזר מלכותי עם הכתובת "יהונתן המלך" בתוך הכוכב שהוטבעו מאוחר יותר.

כדי לאמת את ההנחות האמורים לעיל המחבר אסף נתונים על ממצאי מטבעות אלכסנדר ינאי הנידון מתוך 10 חפירות ארכיאולוגיים⁹, מהם עולה שרוב המטבעות שהתגלו בחפירות, היו מטבעות "מלכותיים" מאוחרים דבר המעיד שינאי המשיך לשים דגש על הטבעת מטבעות מלכותיים זו לשוניים בהתחשב באוכלוסיה ההלניסטית הרבה עליה שלט. יש להניח שחלקם היו במחזור הכספים עד המרד הגדול נגד הרומאים.

המחבר טוען שמלחמת האזרחים ביהודה עליה מעיד יוספוס, נובעת מאכזבתם של האוכלוסייה היהודים להתנהגותו ההלניסטית של מלכם אלכסנדר ינאי יחסו לתפקידו השני ככהן גדול היה זניח. כמו כן המלך גייס שכירי חרב זרים שפגעו קשות באוכלוסייה היהודית תוך מלחמת האזרחים והביאו לשנאה של האזרחים היהודים כלפי המלך. גישתו של אלכסנדר ינאי מתבטאת ביחסו אל "החבר היהודים" כלומר הסנהדרין וכן בעובדה שלא עבד בשיתוף פעולה עם נציגי העם והפרושים. העובדה שדמטריוס השלישי הוזמן על ידי אזרחיה היהודים של ממלכת ינאי, להתערב במלחמת האזרחים ביהודה, היה הקש ששבר את גב הגמל ואשר הביאה את אלכסנדר ינאי למצב שהיה צריך לעשות תפנית, בליט ברירה בנסיבות שתוארו ונאלץ בסיכומו של דבר להשיג פשרה עם הפרושים.

המחבר מוצא ביטוי לתפנית זו במטבעות ההישבון, שסממני הפשרה שהושגה בין אלכסנדר ינאי והפרושים, מתבטאת בכך שהוטבעו על מטבעות ההישבון, טביעות של רושמות "כונהיות" במתכונת המטבעות שטבעו אביו ואחיו בתקופת שלטונם, דהיינו קרני שפע ורימון/כתובת בעברית עתיקה¹⁰ וכוללים אלמנטים בכתובת בעברית עתיקה עם התואר "כהן גדול" ובנוסף איזכור הגוף "החבר היהודים". כלומר נעשה שילוב הדדי בין תפקידו של ינאי כמלך וככהן גדול ל"חבר היהודים". יחד עם זאת אלכסנדר ינאי במסגרת הפשרה עם הפרושים, אינו מוותר על המשך תפקידו כמלך עובדה שלאחר השלמת טביעת ההישבון הוא ממשיך להנפיק מטבעותיו "ממלכתיות" בכמויות ניכרות. לפיכך בטביעת ההישבון אנו רואים שלא נעשה כל מאמץ שהוא לטשטש או למחוק את הטביעה הקודמת ה"מלכותית" אלא לסמל את השילוב החדש שבפשרה בין התפקיד ה"מלכותי" של ינאי לבין תפקידו השני ב"כונה הגדולה".

המחבר מציין את העובדה שהטביעה המאוחרת של קרני שפע ורימון/ כתובת בעברית על המטבע המקורית מביאה לידי מסקנה שהרושמות של קרני שפע ורימון/כתובת בעברית עתיקה ששימשו לתהליך טביעת ההישבון, לאחר השלמת תהליך ההישבון, הוסבו לטביעה על מטבעות "מהסדרה ה"כונהית".

במקביל לטביעת מטבעות מטיפוס קרני שפע/כתובת בעברית, המחבר מציין שגילה מטבע הישבון עליה הטבעת רושמה של כוכב "מלכותי"/עוגן על מטבע מטיפוס קרני שפע ורימון. המטבע מעידה שטביעת מטבע עם טביעת קרני שפע/כתובת קדמה לטביעת כוכב/עוגן. מטבעות רבות מטיפוס כוכב/עוגן נטבעו בכמות העולה על כל טיפוס המטבעות ונתוני הממצא המטבעות של 10 החפירות מעידות שינאי עשה שימוש רב במטבעות אלה במשך תקופה ממושכת ברחבי ממלכתו.

⁹ הנתונים מעודכנים לשנת 2002.

¹⁰ חלק מטביעות ההישבון נושאות את השם "ינתן". לפי מאמר קודם בנושא (Hendin & Shachar 2008), השם "ינתן" שייך לאלכסנדר ינאי.

המחבר הבחין במספר מטבעות עם טביעות הישבון כפולות עם השם "ינתן" על האחרונה, עובדה המעידה על שלב קודם ונוסף של טביעת הישבון.

- Avigad N. 1975. A Bulla of Jonathan, the High Priest and a Bulla of King Jonathan *IEJ* 25:8-12, 245-246.
- Barag D. and Qedar S. 1980. The Beginning of Hasmonean Coinage. *INR* 4, pp 8-21.
- Gitler H. 1996. A COMPARATIVE STUDY OF NUMISMATIC EVIDENCE FROM EXCAVATIONS IN JERUSALEM. p.323, 344-349.
- Hirschfeld Y. and Ariel D.T. 2005. A Coin Assemblage from the Reign of Alexander Jannaeus Found on the Shore of the Dead Sea. *IEJ* 55:66-89.
- Kaufman J.C. 1995. *Uncovered Hasmonean Coins from the CH. Kaufman Collection*(Numismatic Studies and Researches 8 Jerusalem.
- Kaufman J.C. 2004. *Uncovered Hasmonean Coins from the CH. Kaufman Collection Part II* (Numismatic Studies and Researches 10. Jerusalem
- Kindler A. 1991. Hasmonean Coinage : Two Problem. *Cathedra* 59:12-18 (Hebrew).
- Hendin D., Shahar I. 2008, The Identity of YNTN on Hasmonean Overstruck Coins and the Chronology of the Alexander Jannaeus Type. *INR*3:87-94.
- Meshorer Y. 2001. *A Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to Bar Kohba*. Jerusalem.
- Shaschar I. 2004. The Historical and Numismatic Significance of Alexander Jannaeus` Later Coinage as found in Archaeological Excavations . *Palestine Exploration Quarterly* 136:5-33.
- Rappaport U. 1967. *A History of Israel in the Period of the Second Peiod*.103 (Hebrew)/
- Syon D., 1992-93. Coins from Gamla-Interim Report, *INJ* 12,
- Syon D., Yavor Z., 2006 Gamla 1997-2000. *Atiqot* 50 : 50.